

MODERN ÖNCESİ ANTİ KAHRAMAN TİPLERİ: HASAN SABBAAH VE DON KİŞOT

Yüksel YILDIRIM*

Atfı: Yıldırım, Yüksel. "Modern Öncesi Anti Kahraman Tipleri: Hasan Sabbah ve Don Kişot" , *Sosyologca*, Sayı 23 (2022), s. 33-44.

ÖZ: Edebiyatın bir ürünü olarak ortaya konan anti-kahraman kavramı sosyolojik bir gerçeklik olarak da ele alınmaktadır. Bu çalışmada önce kahraman ve anti-kahraman kavramlarının çerçevesi çizildikten sonra bu kavramların Batı tarihindeki görüntüleri kısaca anlatılmış ve anti-kahraman karakterinin postmodern dönemdeki anlamı ortaya konmuştur. Toplumu dönüştürücü tip olarak kahraman, dönüşümle olan çelişkisi bağlamında da anti-kahraman kavramı tanımlanmıştır. Kahraman kavramının öncelikle antik, daha sonra feodal dönemdeki görüntüleri örneklendirildikten sonra Yeni Çağ ve sonrası ilişkiler çerçevesindeki yansıması anlatılmış, ardından postmodern dönemle anti-kahramanın ilişkisi aşılama ve dönüşüme kapalı bir düzen içinde, bu düzene karşı tavrı ile ortaya konmuştur. Sonraki bölümde makalenin ana temasını oluşturan Hasan Sabbah ve Don Kişot, anti-kahraman tipi bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Hasan Sabbah'ın İran siyaseti ve geleneği ile ilişkisi ve mevcut düzene karşı tavrı, Don Kişot'un ise aşılmış bir düzenin savunuculuğu vurgulanarak anti-kahraman kavramı altında analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kahraman, Anti-kahraman, Hasan Sabbah, Don Kişot

Pre-Modern Anti-Hero Types: Hasan Sabbah and Don Quixote

ABSTRACT: The concept of anti-hero, which is put forward as a product of literature, is also considered as a sociological reality. In this study, first the framework of the concepts of hero and anti-hero is drawn, then the images of these concepts in Western history are briefly explained and the meaning of the anti-hero character in the postmodern period is revealed. The concept of hero is defined as a transformative type of society, and the concept of anti-hero in the context of its contradiction with transformation. After exemplifying the images of the hero concept in the ancient and then the feudal period, its reflection in the framework of the New Age and post-modern relations is explained, and then the relationship between the postmodern period and the anti-hero is revealed in an insurmountable and impenetrable order, with its attitude towards this order. In the next section, Hasan Sabbah and Don Quixote, which constitute the main theme of the article, are tried to be analyzed in the context of anti-hero type. Hasan Sabbah's relationship with Iranian politics and tradition and his attitude towards the existing order, and Don Quixote's advocacy of a transcended order have been emphasized and analyzed under the concept of anti-hero.

Keywords: Hero, Anti-hero, Hasan Sabbah, Don Quixote

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06.04.2022

Kabul Tarihi: 21.06.2022

* Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, yuksel.yildirim@bakircay.edu.tr, ORCID:0000-0002-0836-1068

“Ya iyi olarak ölürsün ya da kötüye dönüşecek kadar uzun yaşarsın.”
 “Ben bir canavar değilim, sadece herkesten öndeyim.”
 Joker, *Kara Şövalye* Filminden

Giriş

Bu çalışmamızda tarihsel bir gerçeklik olarak Hasan Sabbah ve Cervantes’in meşhur edebi karakteri Don Kişot’u, edebiyatın literatüre armağan ettiği “anti-kahraman” kavramı bağlamında ele alacağız. Bu çerçevede kahraman ve anti-kahraman kavramlarının tarihsel süreçteki dönüşümlerine kısaca değindikten sonra söz konusu karakterleri ele alacağımız kavramla ilişkisi içinde değerlendireceğiz. Seçilen isimlerden biri gerçek, diğeri ise kurgusal bir karakterdir. Ancak süreç içinde ilki üzerinde yapılan tartışmalar ve kişi üzerine eğilme biçimi, onun mit haline getirilmesiyle birlikte kurgusal bir yapıya da bürünmesine neden olmuş; ikincisi ise tarihsel süreçteki ilişkileri yansıtmaya biçimine bağlı olarak yer yer gerçek bir kişilik gibi algılanma yoluna gidilmiştir. Her iki durum da söz konusu isimlerin sosyolojinin sınırları dahilinde ele alınmalarının yolunu açmıştır. Bu anlamda efsaneleştirilen Hasan Sabbah ile somut bir gerçeklik olarak görülen Don Kişot’un* gerek gerçek gerekse kurgusal bir evrenin toplumsal zeminindeki anlamlarını bulmaya çalışacağız.

Dostoyevski’nin *Yeraltından Notlar* eserindeki bir karakterle edebiyat dünyasına adım atan kavram, sonraki süreçte roman, çizgi roman ve sinema filmlerinde çeşitli biçimleriyle karşımıza çıkmıştır. Bir anlamda büyük romancı Dostoyevski’nin açtığı yoldan ilerleyen belli sanatçılar kendi eserlerinde bu tipi karakterize etmişlerdir. Bunun sonucunda gene Dostoyevski’nin *Suç ve Ceza* romanında Raskolnikov, Camus’nun *Yabancı*’sındaki Meursault, postmodern edebiyatın önemli eserlerinden *Otomatik Portakal*’daki Alex karakteri, Türk edebiyatından Yusuf Atılgan’ın *Anayurt Oteli* eserindeki Zebercet, sinemadan *Taxi Driver* filmindeki Travis, *Star Wars*’ın Dart Vader’i, *Karayip Korsanları*’nın “Kaptan” Jack Sparrow’u, ve tabii ki *Batman* serisinin Joker’i, Türk sinemasından Recep İvedik, televizyondan Dexter Morgan (Dexter), Bart Simpson (Simpsons) ve Walter White (Breaking Bad) hemen sayabileceğimiz anti-kahraman tipleridir. Ortak özelliklerini aşağıda belirteceğimiz bir tipolojiyle ifade ettiğimiz bu karakterler kabaca “sistemle ve kendisiyle sorunu olan” kişilik yapıları olarak karşımıza çıkarlar. Bu durum da onları aynı zamanda sosyolojik karakterler yapmaktadır. Çalışmamızda örneklerimiz bağlamında anti-kahraman tipine bu açıdan yaklaşmaya çalışacağız. Bu anlamda modern öncesi dönemden iki anti-kahraman tipi seçtik. Hasan Sabbah ve Don Kişot özelinde anti-kahramanın düzenle ilişkisini ortaya koymaya ve bu karakterlerin kısa analizini yapmaya çalışacağız.

Kahraman - Antikahraman Dikotomisi ve Kavramın Batı Tarihindeki Evrimi

Genellikle edebiyat ve sanatta karşımıza çıkan kahraman/anti-kahraman kavramlarını sosyolojinin sınırları içinde ele alırken mevcut düzene karşı konumları bağlamında değerlendirme çabasında olacağız. “Sözel edebiyat eserlerinde çoğunlukla kahramanın değiştirici ve dönüştürücü gücünden bahsedilir. Kahraman ait olduğu toplumun desteğini arkasına alıp serüvenden serüvene koşarken değişimi, dönüşümü gerçekleştirir.”¹ Tarihsel kişilikler bağlamında bu durum elbette kahramanın belli bir toplumsal gücün öncü ve sözcüsü olmasıyla gerçekleşmek durumundadır. Yoksa “Mesih” beklentisi türünden bir bekleyişle, etkisiz toplum güçlerinin üzerinde doğa üstü güçlerle tek bir kişinin toplumu dönüştürmesinden söz edilmemektedir. Bu anlamda kahraman, zaten var olan toplumsal gelişme ve ilişkilerin yansıması ve aynı zamanda sürükleyici gücü konumundadır. Başka deyişle toplumsal

* İspanyolca yazılışı Don Quijote (Don Kihote) olan karakter çalışmamızda Türkçedeki yaygın kullanımı biçimiyle Don Kişot olarak geçecektir.

¹ Berrin Turan Tilbe, “Antik Kahramandan Anti Kahramana: Kahraman Kavramının Kökeni ve Gelişimi”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 6/1 (Yaz 2019), s. 156.

dönüşümün dinamikleri sürecin lokomotifi olacak bir kahramanı yaratmışlardır. Yoksa kahramanın tek başına ilişkileri belirleyici gücü yoktur. Söz konusu kahramanlar elbette taşıdıkları üstün özelliklerini ve karizmatik kişiliklerini belli etik değerler çerçevesinde mutlaka toplumun/insanlığın yararı için kullanırlar. Genel anlamda kahraman, taşıdığı ve savunduğu *“soylu değerler, gerçekleştirdiği eylemler, liderlik özelliği ve halka yönelik tehdide karşı duruşuyla toplumun hem rol modeli hem de koruyucusudur.”*² Bahsettiğimiz toplumsal güce dayanma durumu, kendilerinin bir şekilde toplumun ve toplumsal ilişkilerin bir görüntüsü olmalarını sağlar ve kahraman hiçbir şekilde toplumsal misyonuna ihanet etmez. Süperman’ın her koşulda kötülerin karşısında ve iyilerin yanında durması, yardıma ihtiyacı olan güçsüzlerin yardımına koşması bu misyonun gereğidir.

Kahramanın toplumsal ilişkilerdeki görüntüsüne karşın anti-kahraman nerede belirir? Başka deyişle anti-kahramanın düzene karşı konumu ve onunla ilişkisi nedir? Belli durumlarda kahraman düzen değiştirici ve onu biçimlendirici misyonunu üstlenemez. Bu durum mevcut koşulların değişime elvermemesinden kaynaklandığı gibi kahramanın bu yönde bir potansiyelinin bulunmamasından da kaynaklanabilir. Bu durumda kahraman sistemle uyumsuz, arızî, yabancılaşmış bir karaktere dönüşür ve anti-kahramanlaşır. Söz konusu durum genelde post-modern dönemin kahramanlarında karşımıza çıkar. *“Anti-kahraman köklerini antik çağdan ve arketipik kahramandan alsa da modernitenin bireyciliğe ve bireysel eyleme vurgu yapan kahramanının eylemsiz, uyumsuz, işlevsiz hale gelmesiyle oluşan kahramanıdır.”*³ Kahramanın düzen değiştirici ve öncü rolünün getirdiği etki, bir anlamda mevcut çerçeve içinde kısır döngüye giren ve dönüştürücü bir aksiyon alamayan kişiyi düzenin anti-kahramanına çevirir. Başka deyişle tarihsel kişilikler, eğer toplumsal güçleri arkasına alıp ve onlara öncülük edip ilerici bir karakterle içinde bulunulan koşulları daha ileriye taşırlarsa kahraman olurlar, bu durum gerçekleşmezse -aşağıda örneklerinden birini sunacağımız biçimde- mevcut düzenin anti-kahramanı olarak belirirler.

Biz, belirttiğimiz gibi, sosyolojik olarak kahraman ve anti-kahraman kavramlarını mevcut düzen ile ilişkisi çerçevesinde tanımlıyoruz. Bu anlamda kahraman, düzenin, içinde bulunulan tarihi dönemin temsilcisi, itici/çekici gücü olarak görülebilir. Anti-kahraman ise düzenle çelişkili, sorunlu, onun mağduru -ama mazlumu değil- ve buradan da yola çıkarak muarızî şeklinde karşımızdadır. Bu nedenle yanlış bir algıyla *“kötü adam”* olarak nitelendirilemeyecek olan anti-kahraman düzenin çözümsüzlüğü içinde ona karşı tavrı olan, ancak düzen değiştirici potansiyeli olmayıp, mevcut ilişkilere *“tavır koyan”, “rest çeken”* ancak ilişkileri dönüştürücü rol üstlenemeyen kişidir. Anti-kahramanların bu durum sonucunda, yani toplumla uyumsuzluk, toplumsal çıkarlarla farklılaşma, yeri geldiğinde kendi çıkarını toplum çıkarının önüne koyma sonucunu doğurabilmektedir. Dolayısıyla kahramanın taşıdığı etik sorumluluklar, anti-kahramanda bulunmak durumunda değildir, hatta kimi zaman söz konusu etik sorumluluklar bir yüküdür. Bu anlamda anti-kahraman bencil ve sorumsuzdur. Kusursuz ve mükemmel bir profil çizen kahramanların aksine kusur sahibidirler. Bu durum onları, yalancı, katil ve dolandırıcı yapabilir, üstelik bu eylemler gayet sıradan karşılanır ve bu nedenle anti-kahraman umursamazdır. *“Böylece kanunlara ve içinde yer aldığı toplumun ahlaki değerlerine saygı gösteren epik ya da mitsel kahramanın yerine, zamanla belirli toplum yasalarına inanmayan, onlardaki kusur ya da eksikliklere cevap olarak kendi adalet sistemini uygulayan bir antikahraman belirmiştir.”*⁴ Anti- kahraman ideolojisi bir bakıma aşılamayan ve yeni bir öneri getirmekten uzak Batı dünya egemenlik sisteminin ve Batılı

² Can Diker, “Bir Anti-Kahraman Anlatısı Olarak Joker Filminin Postmodernite Perspektifinden İncelenmesi”, *sinecine*, 11(2), s. 292.

³ Berrin Turan Tilbe, A.g.e., s.156.

⁴ Ebru Yener Gökşenli, “16. ve 20. Yüzyıl İspanyol Romanında Anti-Kahramanın Gelişimi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2017), s.100.

hegemonik düşünce sisteminin kendi eleştirisini de içinde taşıması ve sistem karşıtlığının sistem içinde kalarak sürdürülmesi anlamına gelmektedir. 20. yüzyılda sosyalizmin artık- bir rejim değil- hükümet meselesi olması gibi, anti-kahraman ideolojisi de düzen değiştirici güçler yerine ona homurdanan, ancak bir yandan da -kahraman karakter özelliklerini düzen sayesinde edindiği için- düzenden nemalanan kişiliklerin istihdam edildiği bir dünya görüşüdür. Bu noktada anti-kahraman kişilik yapısı, “snob” ve “cool” tavırlar sergiler.

Geçmiş dönemlerde Batı tarihinde toplum çözümleri ve toplumlararası ilişkileri belirleyen temel dinamikler Batı’nın kendi içinde ve çabası sonucunda değil Doğu-Batı ilişkilerinde ve Doğu’nun belirleyiciliğinde gerçekleştiği için değişim ve dönüşüm süreçlerinin belirleyicisi hiçbir biçimde Batı toplumu ve toplumsal güçleri olmamıştır. Doğu-Batı ilişkilerinin, tarihsel süreçte mevcut Doğu çözümünden faydalanmaya yönelik bir kurgu taşıması nedeniyle Batı’da kahramanlar toplum içi mekanizmaların bir ürünü ve itici gücü değil, toplum-üstü aktörlerin görüntüsü olmuştur. Antik dönemde kahramanlar bu nedenle Yunan tanrıları, yarı tanrılar ve tanrısal varlıklar şeklinde karşımıza çıkacaktır. Yunan, Doğu çözümünün yaratıcısı olmadığı, kavramakta zorlandığı ve kendi toplumsal güçleri ile sisteme müdahil olup, dönüşümü sağlayamadığı için bu mucizevî çözümden ancak mucize benzeri sonuçlar ve kahramanlarla faydalanacaktır. Bu nedenle örneğin *“Yunanlıların gerçek atası Herakles’tir. Bütün öbür Yunan kahramanları Herakles’in birer kopyasıdır.”*⁵ Gene Homeros’un anlatısındaki Odiseus’da benzer bir durumu görmek mümkündür. Doğu çözümü kamusaldir. Kamusal mülkiyetin ve çözümde Devlet’in varlığı ve ağırlığının sebebi budur. Batı’nın Doğu artı ürününü ele geçirmesi ise ancak bireysel girişimlere dayandığı için, özel mülkiyetle birlikte bireysel çözümün temsilcisi kahramanlar sahnede yer alacaklardır. Ancak, yabancı oldukları çözüm üzerinden bir uygarlık kurmaya ve sürdürmeye çalıştıklarından söz konusu kahramanlar da toplum üstü karakter taşıyacaktır. Yunan dininin büyücüler ve kahinlerle içli dışlı olmasının sebebi bu toplum üstü çözümü kavrama/kestirebilme çabası olduğu gibi Antik dönemin kahramanları da -her ne kadar bazıları insan formunda olsalar da- insanüstü varlıklar olacaklardır.

Orta Çağ’da, deyim yerinde ise en büyük kahraman Tanrı’dır. Katolik kilisesinin ideolojik sınırlarını çizdiği ve siyasal/ekonomik anlamda belirleyici olduğu düzende birçok olay “Tanrı’nın isteği” olarak topluma sunulacaktır. Feodalizm, Batı’nın Roma İmparatorluğu sonrasında varlığını devam ettirmek adına büründüğü siyasi ve ekonomik bir örgütlenme biçimidir ve bunun da ideolojisini Kilise belirleyecektir. Bu anlamda Orta Çağ’ı ve feodalizmi biçimlendiren, toplumun dönüşümünü sağlayan gene toplum üstü bir güçtür ve Papalık gerçekte bu gücün vekil-i mutlağıdır. Dolayısıyla bu dönemde de kahramanlar toplumsal güçler içinden çıkmayacaktır. Kahraman kavramının bir anlamda toplumu dönüştürücü, değiştirici bir rol oynadığını belirtmiştik. Dolayısıyla kahraman gerçekte toplumun ya da toplumsal güçlerin temsilcisi, aynı zamanda da öncüsüdür. Ancak bu dönemde Orta Çağ’ın feodal kalıpları içinde donmuş ve hareketsiz bir düzenden söz etmek mümkündür. Düzenin temsilcileri söz konusu çözümün koruyucuları ve değişimin engelleyicileri olarak ortadadır. Bu nedenle yeni dönemde değişimin aktörleri ile en çok bu güçler çatışacak, Yeni Çağ sonrası Batı içinde burjuvazi-aristokrasi çatışmasının görüntülerini yansıtacaktır.

Yeni Çağ sonrası, Batı tarihinde feodal sınırlar içinde düzen dışı kalmış toplum güçlerinin, yeni gelişmelere önyak olarak Batı’ya yeni imkanlar açtığı bir dönem olarak karşımızdadır. Batı feodal kalıplarının dışında bir dünya kurmayı başaran ve bu dünyanın sağladığı olanaklarla yeni bir çağın kapılarını aralayan burjuvazi toplum-üstü güçlerin değil, yeni düzenin öncü-kurucu gücü olarak Batı tarihinde ilk defa toplumsal güçlerin (sınıfların) aktörlüğünü temsil etmektedir. Başka deyişle önceki dönemlerde toplum/doğa üstü güçler

⁵ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011, s. 46.

olarak hayat bulan kahramanlar, bu dönemde yeryüzüne inecek ve dönüştürücü unsurlar toplum içinden belireceklerdir. Yeni Çağ'ın baş kahramanlarından biri Kristof Kolomb olacak, daha sonra Fransız Devrimi'nin en önemli kahramanı Napolyon olarak tarih sahnesine çıkacaktır. O nedenle Yeni Çağ sonrası dönemde ilişkilerin belirleyici gücü olarak görülmemesi nedeniyle Tanrı tahtından indirilerek yerine toplum/sınıf çözümünün bir sembolü olarak "insan/akıl" çıkarılacaktır. Bütün bir aydınlanma felsefesinin özeti budur. Modern dönemin kahramanı burjuvazidir, yeni dönemin mimarı ve baş aktörü olarak karşımızdadır. Bu dönem, toplumsal sınıflara kahramanlık rolünün verildiği, düzen değiştirici ve yeni düzen kurucusu olarak sınıflara rol biçildiği bir zaman dilimidir. İşçi sınıfı da muhayyel bir düzenin öngörülen kahramanıdır. Bu bakıma önceki dönemde toplum üstü unsurlara biçilen kahramanlık rolü, modern dönemde topluma ve toplum sınıflarına inmiştir denilebilir.

Anti-kahraman dönemi ise, modern sonrası süreçte beliren toplumsal ilişkilerin yansıması olarak karşımızdadır. Kavramın başlangıcını çok eski metinlere kadar götüren yaklaşımlar olsa da, döneme damgasını vurması -başka deyişle anti-kahraman ideolojisi/dönemi diyebileceğimiz kronoloji- bir anlamda post-modernizmle ilişkilendirilebilir. Önceki dönemin değişimi körükleyici ve yeni düzenin savunucusu, kurucusu olarak beliren kahramanlarının, yerlerini yeni dönemde aşılamayan, ancak aynı zamanda beraberinde getirdiği sorunların çözümsüzlüğünü de aşamayan düzen içinde varlık bulan anti-kahramanlara bıraktıkları görülecektir. Kahramandan anti-kahraman ideolojisine evrim, yeni dönemde "tarihin sonu" kavramı ve tartışmaları ile ortaya çıkan Batı dünya düzeninin çözümsüzlüğü ve yeni bir aşama konusundaki önerisizliğinin sonucu nedeniyledir. Günümüz Batı dünya egemenliği ve kapitalizm, ontolojik anlamda sınırına dayanmış ve yeni bir çözüm önerisi getirmekten uzaktır. Çıkartı mevcut düzenin sürmesinden yana olduğu için de düzen değiştirici herhangi bir çözüm önerisine kapalıdır ve aynı zamanda içinde bulunan aşamanın "konsolidasyonu" için var gücüyle çalışır. Tarihin sonu, kıyamet ve kıyamet türevi felaket senaryoları gibi kavramsallaştırmalar bu çabanın ürünüdür. İnsani düzenin sonuna gelindiğinde artık tanrısal bir düzenin başlaması öngörülmekte, dünya egemenlik ilişkilerinin de buna göre biçimlenmesi sağlanmaktadır. Bu anlamda "küresel barbarlık çağı"⁶ ya da Coronavirüs süreci ile birlikte yeniden dizayn edilen "distopik-otoriter yeni dünya düzeni"⁷ kavramları söz konusu düzenin tanımlayıcıları olarak ortadadır. Yeni dönemin herhangi bir dönüşümün itici gücüyle tanımlanmaması ve yeni bir toplum gücünün aktörlüğünün öngörülmemesi nedeniyle bu yüzyılın anti-kahramanlar dönemi ve yeni dönemin düşünsel görüntüsünün anti-kahramanlar ideolojisi olarak adlandırılması yanlış olmayacaktır. Anti-kahramanlar, bu anlamda yeni bir düzeni öneremeyen, ancak mevcut düzenin çözümsüzlüğünün de farkında olarak, "antici" bakış açısının bir görüntüsü biçiminde sahneye çıkacaklardır. Mevcut düzene - yeni bir öneri getiremeden yaptığı-eleştirileri, sözünü ettiğimiz "snob" ve "cool" tavırları, popülist-otoriter kişilik yapıları ile yeni dönemin anti-kahraman tipleri kendileri de söz konusu barbarlığın bir parçası konumundadırlar. Postmodernizmin bir anlamda modernizm üzerine kurularak onunla girdiği eleştirel ilişki içinde var olması, başka deyişle varlığını modernizme borçlu olması gibi modern sonrası anti-kahramanlar da eleştirdikleri -ama yıkmaya çalışmadıkları- düzen sayesinde vardılar ve onun içinde anlam kazanmaktadırlar.

⁶ Ertan Eğribel, Yüksel Yıldırım, "Corona Sonrası Otoriter Düzen ve Dünyanın Taşralaşması: Komplo Teorilerine ve Felakete Dayalı Muhafazakâr-Popüler Dünya Görüşlerinin Öne Çıkması", *Sosyologca*, 20 (Temmuz-Aralık 2020), s.14.

⁷ Ertan Eğribel, "Distopik Yeni Dünya: Günümüz Sorunları ve Genel Sosyoloji Tartışmaları Açısından Yeniden Bir Giriş", *Sosyologca*, 21 (Ocak-Haziran 2021), s.33.

Çizdiğimiz genel anti-kahraman profili elbette modern sonrası dönemin ana hatlarını belirlediği ve özellikle postmodernizmle birlikte ortaya çıkan kişilik tiyolojileridir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan anti-kahraman tipinin modern öncesi dönemde de örneklerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmamızda ele alacağımız Hasan Sabbah ve Don Kişot karakterleri bu anlamda ilk elden ileri sürebileceğimiz örneklerdir.

Düşüncenin Yıkıcı Gücü: Hasan Sabbah

Hasan Sabbah, tarihin en korkutucu örgütlerinden birinin, hatta birinciye geleninin lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Haşhaşiler” olarak adlandırılan örgütü döneminin Selçuklu Devleti’nin başına bela olmuştur ve hatta kimi yorumlara göre yıkılmasına sebep olan başlıca faktör olarak yer almıştır. Tarihsel bir gerçeklik olarak kimi zaman da mitleştirilen Hasan Sabbah kendinden sonra çoğu düzen karşıtı hareketin referans aldığı, özellikle XX. yüzyıldaki kimi hareketlerin adından saygıyla söz ettiği bir kişilik olmuştur. Bu durumun düzen karşıtı bir grubun lideri olarak kurulu düzen karşısında elde ettiği başarıya gene düzen karşıtı unsurların duyduğu hayranlığın neden olduğunu söylemek mümkündür. Hasan Sabbah, kurulu düzeni aşamadığı için gerçek anlamda bir başarı elde edemese de döneminde uyandırdığı ileri sürülen etki nedeniyle bir bakıma “galiptir bu yolda mağlup” mucibince sözünü ettiğimiz unsurların da kendisine öykünmesine yol açmıştır. Hiçbir biçimde sistemi değiştirme gücü olmayan ancak bu güçle donandığına inanarak eyleme koyulan grupların, başka deyişle “intihar bombacılarının piri” olan Hasan Sabbah tarihte sistem karşıtı terörize olmuş kimselerin öncüsü konumundadır.

Ancak Hasan Sabbah’ı yalnızca terör örgütlerinin öncüsü olarak konumlandırmak gerçek anlamını ortaya koymamızı engellemektedir. Hasan Sabbah’ı doğru anlamlandırmak için tarihte İran ve “İranlılık” siyasetinin anlamından söz etmek ve İslamiyet’in ortaya çıkışı ve bölgede yayılması ile İran’ın bu yeni din karşısındaki konumu ve aldığı tavrı ortaya koymak gerekmektedir. Ancak bu şekilde “bir suikastçı şebekesinin” Selçuklu Devleti ile mücadelesinin anlamı doğru değerlendirilebilir. İran, tarihte Doğu-Batı çatışmasının aktörlerinden biri ve Doğu’nun asker devleti olarak tarihteki yerini almıştır. Pers-Yunan mücadelesinden beri bölge, yerleşik Doğu uygarlıklarının Batı soygunundan korunması amacıyla askeri bir örgütlenme biçimi ile ortaya çıkan devletlerin kontrolü altındadır. Yerleşik toplumları göçebe-yerleşik çatışması içinde koruyan Asur’dan bu misyonu devralan İran geleneği İslamiyet ortaya çıktığında Sasani İmparatorluğu eliyle devam etmekteydi. İslamiyet’in Araplarla birlikte yayılmasıyla İran, İslam egemenliğine girdi ancak tarihteki rolünü de tamamen bu egemenlik altına vermek yerine İslamiyet’in muhalif yorumunu benimseyerek eski önemini kazanmaktan hiçbir zaman vazgeçmedi. “İran, Doğu’da yüzyıllarca süregelen tarihi bir gelenek ve geçmişe dayandığı için İslamiyet’in ortaya çıkışıyla kurulan yeni Doğu savunma sistemine karşı çıkışların en önemlisi ve en ciddi oldu.”⁸ İran’ın bu karşı çıkışı İslamiyet’teki ilk büyük bölünmenin de oluşmasına neden oldu ve Ortodoks (Sünni) İslam’a karşılık Şiilik, ikinci önemli mezhep olarak karşımıza çıktı. İslamiyet’teki gerçek mezhepleşme bu anlamda Şii-Sünni ayrımı bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Arap hilafetinin bir süre sonra asker devlet özelliğini kaybedip Doğu uygarlık merkezlerinin temsilcisi olmayı tercih etmesiyle birlikte askerlik görevini önce ücretli Türk askerlere ardından da Türklerin kurduğu asker devletlere bırakması söz konusudur. Bu durum yerine gelen Türk devletlerinin de mezhebini belirlemiş ve İslamiyet’in savunucusu olan ve merkezi iktidarı temsil eden Türk devletleri Sünniliği seçmiş bunun yanı sıra merkeze muhalif güçler ise Hz. Ali’nin ve oğlu Hz. Hüseyin’in trajik bir sonla noktalanın davasını sahiplenerek Şiiliği seçmişlerdir. Bu anlamda İslam dünyasında devam eden süreçte Sünnilik her zaman kurulu düzenin, Şia ise muhalif grupların ve merkezlerin mezhebi olarak

⁸ Baykan Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din olayı, s.131.

karşımıza çıkacaktır.⁹ Selçuklu Devleti de İslam dünyasının liderliğini sahiplendiğinde henüz çok yeni bir biçimde göçebe bir topluluk iken kısa sürede Doğu asker devlet geleneğinin temsilcisi olarak sahneye çıkmış ve tarihî İran topraklarında hüküm sürmeye başlamıştır. Yukarıda belirttiğimiz duruma uygun olarak Selçukluların Sünni İslam geleneğine sahip çıktıkları görülür.¹⁰ İran ise aşılmış bir geleneğin devamı olarak eski konumunu sahiplenmek adına sözünü ettiğimiz muhalif Şii yorumu sahiplendi ancak devletin Selçuklular kontrolüne geçmesiyle -devletleşme bazında- görünür bir karşı çıkış da görülmedi.

İşte Hasan Sabbah'ın Selçuklu sarayına karşı konumunu bu noktada değerlendirmek doğru olacaktır. İranlılık, köklü bir siyasi gelenek olarak, bir devlete sahip olamasa da varlığını devam ettirmektedir. Muhalif İslam yorumunu benimseyerek İslam egemenliği içinde eriyip gitmemesi bu durumun göstergesidir. Aksi halde iddiasından vazgeçmiş olsaydı Sünni İslam yorumu ile Araplaşacak ve bugün İran ve Şiilik diye bir unsur olmayacaktı. Tarihte Arap olmamasına rağmen Arapların ileri sürdüğü siyaseti -ve dolayısıyla dini yorumu- benimseyerek Araplaşan toplumlar bulunmaktadır. Örneğin günümüzde Mısır ve Irak "Arap Birliği" üyesidir. İran bu anlamda kimliğini korumak adına Şiiliği benimserken aynı zamanda her fırsatta eski geleneği canlandırmak adına girişimlerini de sürdürmektedir. Hasan Sabbah'ın rolünü de bu anlamda ortaya koymak gerekmektedir. Klasik hikâyeye göre başlangıçta Selçuklu sarayı ile ilişki kuran ve saray içinde yükselerek kendi otoritesini kurmaya -başka deyişle eski geleneği canlandırmaya çalışan- Sabbah, girişiminin başarısızlığı neticesinde yer altına -aslında dağa- çekilerek eylemlerini buradan sürdürecektir. Hasan Sabbah'ın bir Şia kolu olan İsmâiliyye'ye mensup olması sözünü ettiğimiz varsayımı desteklemektedir. Başka deyişle kurulu düzeni eskiye doğru yıkmaya çalışan ve başaramayan Hasan Sabbah, aşamadığı düzenin anti-kahramanı olarak sahnededir. Hasan Sabbah'ın arka planında ise gerçekte İran'ı ve siyasetinin gizil güçlerini aramak gerekir. Selçuklu ile birlikte aşılmış değil, fakat yerine geçilmiş bir İranlılık söz konusudur. Sabbah'ın misyonu kendi yorumunu iktidara getirmek ancak başarısızlığının ardından kadrosunu terörize ederek korku salmaya çalışmak olacaktır.

Hasan Sabbah ile ilgili rivayetlerden biri, örgütün gücünü belirtmek iddiası bakımından ilginçtir. Buna göre devletin başına bela olan örgütün ve liderinin hakkından gelmek için çabalayan Selçuklu Sultanı'na bir haberci gelir. Hasan Sabbah'tan haber getirdiğini söyleyen bu kişi yalnızca sultan ile görüşmek istediğini belirtir, onu sarayın kabul odasına devlet erkanının önüne alırlar. Haberci getirdiği haberin kalabalık ortasında söylenmeyeceğini belirtir. Devlet adamlarını gönderen sultan korumaları ile kalır. Haberci korumalarının da gitmesini, sözlerinin sadece sultana özel olduğunu söyler. Meraklanan sultan korumalarını da gönderir fakat haberci en yakınındaki iki özel korumasının da gitmesini ister. Bunun üzerine sultan itiraz ederek onların en güvendikleri kişiler olduğunu, hiçbir şartta onlardan ayrılmayacağını ve ne haber getirdiyse bu şekilde iletmesi gerektiğini söyler. Sultan'ın bunda direktmesi üzerine haberci özel korumalara dönerek "Size sultanı öldürmenizi emretsem ne yaparsanız?" diye sorar. Bunun üzerine sultanın en güvendiği bu adamlar "Emrin olur!" diyerek cevap verirler. Sultanın şaşkın bakışları arasında haberci hiçbir şey söylemeden sırtını döner ve gider. Bu teatral olayın ardından Hasan Sabbah'ın peşine düşen suikastçılar geri çağrılır. Gene başka bir örnekte Hasan Sabbah'la mücadele eden sultanın yatağının baş ucunda bir gece sarayında görevli kadınlardan biri tarafından saplanmış bir hançer bulunur. Sultan, kendisini öldürmeye gücü yetmesine rağmen öldürmeyen ancak bir uyarı

⁹ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din olayı*, s.132.

¹⁰ Ahmet Ocak, "Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtınlık" ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(20) 2004, s.165.

niteliğindeki bu davranış üzerine çabasıdan vaz geçer.¹¹ Her iki örnekte de vurgulanmak istenen husus, Hasan Sabbah özelinde, Selçuklu Devleti'ne, eski siyaset güçlerinin ne derecede etkili oldukları ve daha düne kadar göçebe olan Türklerin ele geçirdikleri iktidarda gerçek anlamda muktedir olmadıkları mesajıdır. İran siyaseti her ne kadar iktidarı kaybetse de “düşünce” olarak iktidarın gerçek temsilcisi iddiasındadır ve mevcut düzeni de söz konusu “düşüncenin yıkıcı gücü” ile sarsmaya çalışmaktadır. Sabbah'ın rolü bir anlamda Gazneli Mahmud karşısındaki Firdevsi'nin rolünün başka bir biçimidir. Orada Firdevsi, iktidarı devralan Türklere İran geleneğinin ve üstlendikleri misyonun ne olduğunu *Şehname* ile anlatmakta ve gerçekte Gazneli Devleti'nin eski İran'ın devamı olduğunu ve buna göre tavır alması gerekliliğini anlatmakta iken Hasan Sabbah, başka bir yoldan Selçuklu Devleti'nin yönetici kadrosunun -ve başta vezir Nizamülmülk'ün- “yanlış yolda” olduğunu iddia etmektedir.

Hasan Sabbah'ın Selçuklu sultanı ile yaptığı -her ne kadar doğruluğu tartışma götürse de belli bir tutumu yansıması nedeniyle dikkate alınması gereken- mektuplaşmadan¹² da anlaşılmaktadır ki, devlet içinde bir yer kapma ve Nizamülmülk'ün tasfiyesi sonrası devlette yer edinebilme kaygısı söz konusudur. Sultan'a karşı gayet saygılı üslubu ve asıl hedefine vezirini koymas, doğrudan düzen yıkıcı bir güç olarak değil, aşamadığı bir düzenin muarızı olarak belirlediğini göstermektedir. Gerçek hedefi, eskisinin yerini aldığı yeni devletin içindeki kadroyu tasfiye etmek ve devleti eski kadroların eliyle yürütmektir. Doğrudan Nizamülmülk'ün hedef alınması ve başarılı bir suikast ile ortadan kaldırılmasının anlamı budur. Ki, vezirin ölümünün ardından devlet içinde farklı bir tasfiyenin de gerçekleşmesi¹³ Sabbah'ın süreçteki rolünün anlaşılması bakımından önemlidir. İlaveten vezirin ölümünün ardından Sultan Melikşah'ın da yakın zamanda hayatını kaybetmesi ve ardından gelen hükümdarlardan Sultan Sencer'in Batnilikle suçlanması¹⁴ devlet katındaki gerçek çekişmenin bir iktidar çekişmesi olduğunu bariz şekilde ortaya koymaktadır.

Hasan Sabbah'ın tipolojide anti-kahraman olarak nitelendirilmesi devlete/düzene karşı konumu bağlamında değerlendirilebilir. Gerçek kavga devlet kapısındaki kavgadır ve bu kavganın eski siyaset ile yeni siyaset yanlıları arasındaki görüntüsüdür. Hasan Sabbah, İran'ın eski siyasetinin ve muhalif İslam'ın temsilcisi olarak İran'ın yerini alan Sünni mezhebindeki Selçuklu Devleti karşısındadır ve aslında aşılmış bir siyasetin/kadronun anti-kahramanı olarak belirir. Aynı zamanda aşamadığı/alaşağı edemediği bir düzen de söz konusudur ve Sabbah bunun karşısında da bariz bir anti-kahraman profili çizmektedir. Saray ile kurduğu casus/suikastçı ilişkisindeki yukarıda belirttiğimiz menkıbevi olaylarda gösterdiği kayıtsız ve “snob” tavırları bunun görüntüsüdür.

Aşılmış Düzenin Anti-Kahramanı: Don Kişot

İspanyol edebiyatının hem girişi hem de en önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilen, aynı zamanda modern romanın başlangıcı sayılan Don Kişot, çalışmamızda anti-kahraman tipolojisinin örneklerinden biri olarak ele alınacaktır. Hasan Sabbah'tan farklı olarak bir roman karakteri olan Don Kişot, tüm kurgusallığına rağmen kendisinden sonra gerçekleşen çoğu amaçsız çabanın referans noktası olmuştur. Kendisi de bir anti-kahraman olan ve uyuşukluk/ataletle özdeşleşen Oblomov gibi, lüzumsuz ve sonuçsuz kahramanlığı “Don

¹¹ Pınar Kaya, “Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtıniler ile Yapılan Mücadeleler”, *Tarih Dergisi*, 58 (2013/2), 2013, s.45.

¹² Mehmet Çalışkan, “Melikşah ile Hasan Sabbah'ın Mektuplaşması Meselesi”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2(3) 2018, s.57-61.

¹³ Mustafa Akkuş, “Nizamü'l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması” *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 8 (Bahar 2018), 165-186.

¹⁴ Kaya, “Sultan Sencer Devrinde”, s.46. s. 43-64

Kişotluk" şeklinde kavramsallaştıran bu kurgusal karakter, bu anlamda gerçek hayatın ortasında yerini almaktadır.

Tıpkı Hasan Sabbah gibi Don Kişot'u da doğru anlamlandırmanın yolu dönem koşullarını ortaya koymaktan geçecektir. Gerçekte Cervantes'in bu romanı Batı tarihinin yaşadığı büyük dönüşümün görüntülerini vermektedir. Bu dönüşüm Yeni Çağ'la başlayan ilişkilerde Batı'da yeni bir sınıfın ve onun getirdiği düzenin yerleşme sürecidir. İstanbul'un Fethi sonrası, Atlantik merkezli gelişen ilişkilere önyak olan burjuva sınıfı Batı için yeni bir dünya kurmaktadır. Bu süreçte eski düzenin sınırları zorlanmakta, başka deyişle eski düzende çerçeve dışında kalmış kitleler yeni ilişkilerin aktörü olmaktadır. Romanın yazarı Cervantes XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başında yaşamış ve romanı da ölümüne yakın bir zamanda kaleme almıştır. Romanın konusu da gene XVI. yüzyılın son yıllarında geçer. Bu anlamda burjuvanın Batı için ortaya koyduğu imkanların farkına varılmış ve bu yönde bir organizasyon kurulmuştur. Örneğin meşhur Doğu Hindistan Şirketi, romanın kaleme alındığı sırada henüz yeni faaliyete geçmiştir. Feodalizmin ve feodal sınıfların dışında farklı bir dünyanın inşası söz konusudur ve Batı bu süreçte eski düzenin prangalarından kurtulmak için düşünsel ve siyasi düzeyde de girişimlere başlamıştır.

Yukarıda değindiğimiz bütün bir Aydınlanma Çağı felsefesi, feodal düzenin Tanrısal ilişkilerinin yerine insanın önyak olduğu gelişmelerin felsefi sınırlarını çizmektedir. Bu dönemin din-bilim çekişmesi gerçekte eski-yeni çekişmesinin bir görüntüsüdür. Dolayısıyla kilisenin yeni düzenin aktörleriyle giriştiği çekişme gerçekte sınırlarını kendisinin belirlediği bir dünyanın savunulmasıyla ilişkilidir. Bu süreçte söz konusu aktörler de eldeki tüm imkanlarla eski düzenin tasfiyesi için uğraşacaklardır. Batı tarihinde 1453-1789 arası dönem bu çekişmenin yaşandığı aralık olacaktır ve Cervantes'in Don Kişot'u ise bu dönemin neredeyse tam ortasına denk gelir. Batı tarihinde feodalizm ile kapitalizm arasında uzun bir ara dönem olarak değerlendirebileceğimiz (Orta Çağ'ı feodalizmle, Yakın Çağ'ı ise kapitalizmle tanımlayabiliyorken bu aralık herhangi bir siyasi/ekonomik etiketle tam anlamıyla tanımlanamamaktadır. Dolayısıyla iki aşama arasında üç yüz yıldan fazla süren bir geçiş dönemi değerlendirmesi yapmak uygun olacaktır.) bu süreçte aşılmış feodal düzene karşı Don Kişot romanı alaycı bir yapıt olarak karşımızdadır. Romanın her parçasında eski düzen eleştirisini bu alaycılık içinde okumak mümkündür.

Cervantes'in Don Kişot'u 1605 ve 1615 yıllarında iki bölüm halinde yazdığını biliyoruz.¹⁵ Romanın konusu ise 1590 yıllarında İspanya'da geçmektedir. Gerçekte adı Alonso olan elli yaşlarındaki karakter abartılı şövalye hikayelerini anlatan kitapları okuyarak hayal dünyasına dalar ve zamanla aklını kaybeder. Cervantes bir anlamda romanda bu anlatılarla Don Kişot üzerinden alay etmektedir. Sözü edilen gezginci şövalyelerin olduğu vakitlerin üzerinden yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir ve doğal olarak bazı hikayeler efsaneleştirilerek aktarılmaktadır. Alonso da bu hikayelerden etkilenir ve şövalyelik düzeninin geri getirilmesi gerektiğine inanıp ancak kendi başına yollara düşerek aklınca kahramanlıklara girişir. Romanın bütünü bu kahramanlık girişimleri sırasında düştüğü gülünç durumlar, başına gelen trajikomik olaylar, etrafındaki insanlardan saçmalıklarına anlam veremeyenlerin Don Kişot'u dövmeleri, aklını yitirmiş olduğunu anlayanların kandırmaları, iyi niyetli olanlarının da onu düştüğü durumdan kurtararak köyüne göndermeye çalışması üzerine kuruludur.¹⁶

Don Kişot, roman boyunca aklını yitirerek hareket etmekte ve eski düzen sembolü olarak yaptığı tüm girişimler, çabalar ve akılsızlıklar bu akılsızlığın ürünü olarak hikâye

¹⁵ Arus Yumul, "Don Kişot'tan Züğürt Ağa'ya Aşkın Yurtsuzluk", *SineFilozofi Dergisi*, 3/2 (2018), s.77.

¹⁶ Miguel De Cervantes Saavedra, *Becerikli Şövalye Mancha'lı Don Quijote*, çev., Bertan Onaran, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970.

edilmektedir. Ancak romanın sonunda Don Kişot değil Alonso olarak ve aklı başında bir insan olarak ölür, daha da çarpıcı olanı bu zamana kadar tüm yaptıklarından pişman olmuş, onların yersizliklerinin farkına varmış, başka deyişle dünyanın değiştiğini ve şövalyelerin artık eski dünyanın bir parçası olduğunu anlamıştır. Cervantes, roman boyunca aşılmış bir düzenin anti-kahramanı olarak rol verdiği ve gülünç duruma düşürdüğü karakteri son sahnede “aklına başına devşirmesi koşuluyla” itibarlı bir şekilde öldürür. Ancak son tahlilde ölmesi de “son şövalye kalıntısının tasfiyesi” şeklinde yorumlanarak şövalyelik düzeninin tamamen sona erdiği imajını ortaya koymaktadır denilebilir.

Don Kişot nasıl ki, eski düzenin sembolü olarak karakterize ediliyorsa Sancho da bir şekilde bu düzenin sınırları ve sınırlılıkları içinden sıyrılarak yeni ilişkilerden pay kapmaya, üst sınıfa terfi etmeye çalışan insan tipini temsil etmektedir. Bu anlamda aslında Don Kişot ile Sancho Panza’nın roman içindeki didişmeleri, “budala şövalye eskisi” ile yeni dünyanın farkında olan ve buna uyum sağlayarak kurulacak düzende yerini alacak olan “uyanık uşağın” görüntüleridir. Sancho’nun kızını soylu biriyle evlendirmek istemesi de bu süreçte burjuvazinin bir dönem eski düzenin kodları üzerinden yürüyerek para ile soyluluk satın alma çabaları ile ilişkilendirilebilir. Ancak her şekilde Sancho bariz bir anti-kahraman profili olarak eski düzenin hülyalarıyla aklını yitiren Don Kişot’un aksine gelişmelerin yönünün farkındadır ve yeni ilişkilerde yer edinmek istemektedir. Bu haliyle ani-kahraman Don Kişot’un yanı başında eşek üstünde de olsa bir kahraman yetişmektedir ve eski düzenin en alt sınıfından gelip, zamanın getirdiği değişimi görüp, özümseyip buna karşı tavrını geliştirerek yeni düzenin aktörlerinden biri olarak karşımızdadır.

Sonuç Yerine

Çalışmamızda kahraman/anti-kahraman kavramlarının tanımı ve tarihsel süreçteki evrimi eşliğinde modern öncesi dönemden iki ani-kahraman tipi olarak Hasan Sabbah ve Don Kişot’u bu profil içinde değerlendirmeye çalıştık. Anti-kahraman tipini düzen ile ilişkisi içinde ele aldık ve düzenin itici/çekici gücü olamadığı durumlarda karakterlerin düştüğü durumu anti-kahramanlıkla açıklamaya çalıştık. Tarihsel süreçte kahramanlar toplumun ihtiyaç duyduğu dönüşümü ve gücü bünyelerinde temsil etmiş ve bu yönde bir dönüşüme ön ayak olmuşlardı. Anti-kahramanlar ise söz konusu değişim ya da mevcut düzen karşısında önerisiz ve çaresiz kaldıklarında ya muarız bir karaktere bürünmüşler ya da eski düzen savunuculuğu ile ancak mevcut düzene karşı da kimi zaman Hasan Sabbah özelinde yıkıcı -fakat yerine yenisini ve daha iyisini koyamadan- girişimlerde bulunmuşlar ya da Don Kişot özelinde sonuçsuz ve gülünç çabalara düşmüşlerdir. Oysaki bunlardan her ikisi de eski düzenin/siyasetin adamları/sembolleridirler. Ancak yeni gelişmeler bu karakterleri oyun dışı kılmıştır. Bunun sonucunda da başka bir dünyada ve düzende kahramana dönüşecek, yani aslında kendi düzenlerinin kahramanı olan kişiler, içinde bulundukları cari dönemde anti-kahraman olarak konumuz olacaklardır.

Başka deyişle düzenin kahramanları, düzen değişmeye yüz tutunca ve bu değişime direndikleri durumda anti-kahramana dönüşeceklerdir. Feodal düzenin aktörlerinin Yeni Çağ sonrası ilişkilerde geri kalmışlıkla suçlanmasının nedeni bir anlamda da budur. Bu düzenin temsilcileri ise yeni gelişmelere dirençle karşımıza çıkacaklardır. Don Kişot’un bir şövalye heveslisi/kalıntısı olarak yel değirmenlerine karşı başka deyişle eski düzeni tehdit eden devlere karşı saldırısını da bu şekilde değerlendirmek gerekir. Aynı şekilde iktidarı ele geçirme girişimi başarıyla sonuçlansa ya da eski İran siyasetinin yürürlükte olduğu bir dönemde iktidarda olsaydı bir dönem kahramanı olarak karşımıza çıkacak Hasan Sabbah, aşılmış ve o anda da aşamadığı bir düzenin anti-kahramanı biçiminde tarihteki yerini alacaktır.

Don Kişot'un roman boyunca düştüğü trajikomik durumlar, aşılmış bir düzenin anti-kahramanının karikatürize edilmesinin yanı sıra bir bakıma burjuvazinin eski düzenin kahramanlarını ve değerlerini de alaşağı etme çabasının bir görüntüsüdür. Metin boyunca Don Kişot'un giriştiği mücadele ve savunduğu asalet, yiğitlik, cesaret gibi değerler ancak "aklını yitirmiş" birinin önemseyeceği unsurlar olarak tanıtılmaktadır. Çünkü yeni düzen hesapsızca girilen sonu belirsiz kahramanlıkların değil, rasyonel hareketlerin yeğ tutulduğu bir davranış biçimini öngörür, dolayısıyla bu düzenin adamı Don Kişot değil, Sanço'dur. Buradan hareketle de "deli şövalye" özellikle ciddiye alınmayarak alay konusu edilir. Bu yönüyle Don Kişot, bariz bir burjuva propagandası olarak karşımızdadır. Yeni bir düzen kurulurken kendi değerleriyle kurulmaktadır ve eski değerleri de alaşağı ettiği yetmezmiş gibi üstelik alaya almaktadır.

Ancak modern dönemin mimarı olarak ortaya çıkan aktörler bu kuruluş sürecinde roman türünün başlangıcından itibaren bir anti-kahraman profili yaratır ve kendi kahramanlarını ortaya koyarken modernizmin sınırına geldiklerinde de gene kahraman adaylarını anti-kahramana dönüştüreceklerdir. Yukarıda belirttiğimiz çözümsüzlük ve aşamasızlık durumu bir "süper kahraman" gücüne de sahip olsalar, toplumu dönüştürücü bir potansiyele ve öneriye sahip olmayan karakterleri kendi içlerinde tutarsız, bencil, kural tanımaz ancak son tahlilde -düzeni değiştirmek bir yana- reforme edici bir özelliği dahi olmayan tiplere dönüştüreceklerdir. Her ne kadar muhalif ve muarız kimlik taşıdıkları öne sürülse de bir yandan sistem mağdurlarının "gazını alan" bu karakterler filmin sonunda tepedeki Amerikan bayrağı altında poz vermektedirler. Ve anti-kahramanın buna, yani mevcut egemenlik sisteminin tartışılmasına yönelik bir tavrı yoktur. Bu durum, çalışmada ele aldığımız karakterlerin yanı sıra postmodern dönemin anti-kahramanlarının kendine ve topluma bir "hayırlarının" olmadığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akkuş, Mustafa. "Nizamü'l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 8 (Bahar 2018): 165-186.
- Cervantes, Miguel De Saavedra. *Becerikli Şövalye Mancha'lı Don Quijote*. çev., Bertan Onaran. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970.
- Çalışkan, Mehmet. "Melikşah ile Hasan Sabbah'ın Mektuplaşması Meselesi". *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*. 2(3) 2018: 55-70.
- Diker, Can. "Bir Anti-Kahraman Anlatısı Olarak Joker Filminin Postmodernite Perspektifinden İncelenmesi". *Sinecine*. 11(2): 267-299.
- Eğribel, Ertan ve Yüksel Yıldırım. "Corona Sonrası Otoriter Düzen ve Dünyanın Taşralaşması: Komplo Teorilerine ve Felakete Dayalı Muhafazakâr-Popüler Dünya Görüşlerinin Öne Çıkması". *Sosyologca*. 20 (Temmuz-Aralık 2020): 7-16.
- Eğribel, Ertan. "Distopik Yeni Dünya: Günümüz Sorunları ve Genel Sosyoloji Tartışmaları Açısından Yeniden Bir Giriş". *Sosyologca*. 21 (Ocak-Haziran 2021): 25-33.
- Gökşenli, Ebru Yener. "16. ve 20. Yüzyıl İspanyol Romanında Anti-Kahramanın Gelişimi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 38(2017): 95-110.
- Kaya, Pınar. "Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler". *Tarih Dergisi*. 58 (2013/2): 43-64.
- Ocak, Ahmet. "Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtınlık" ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri". *Dini Araştırmalar Dergisi*. 7/20 (2004): 163-178.
- Sezer, Baykan. *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.

Tilbe, Berrin Turan. “Antik Kahramandan Anti Kahramana: Kahraman Kavramının Kökeni ve Gelişimi”. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*. 6/1 (Yaz 2019): 142-158.

Yumul, Arus. “Don Kişot’tan Züğürt Ağa’ya Aşkın Yurtsuzluk”, *SineFilozofi Dergisi*, 3/2 (2018): 75-90.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.
Katkı oranı beyanı: %100
Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.